

ประวัติเจ้าคุณพระประยูรวงศ์

เจ้าคุณพระประยูรวงศ์ หรือ เจ้าคุณจอมมารดาแพ ในรัชกาลที่ 5 เป็นพระสนมเอกในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็นท่านเดียวในรัชกาลที่ดำรงยศสูงสุดในกลุ่มพระภรรยาสามัญชน โปรดเกล้าฯ ให้เปลี่ยนเครื่องในพานทองเครื่องยศของเจ้าคุณจอมมารดาแพเป็นทองคำลงยาราชาวดี เทียบเท่าพระภรรยาเจ้า นอกจากนี้ให้ใช้ราชาศัพท์ เช่น สรง บรรทม เสด็จ รวมถึงใช้คำว่า ถึงแก่พิราลัย เทียบเจ้าประเทศราชและสมเด็จพระยา ในการตรัสเรียกรัชกาลที่ 5 ก็มีโปรดเรียกว่า นาง ตามธรรมเนียม โดยเรียกเมื่ออยู่ตามลำพังว่า แม่แพ ส่วนถ้าอยู่ต่อหน้าผู้อื่นจะตรัสเรียกว่า คุณแพ

เจ้าคุณจอมมารดาแพทำหน้าที่เป็นผู้เบิกพระโอรสพระราชโอรสและพระราชธิดาในรัชกาลที่ 5 จบจวนวันที่ 2 ตุลาคม 2464 พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 6 มีพระบรมราชโองการดำรัสสั่งสถาปนาเกียรติยศขึ้นเป็นเจ้าคุณชั้นพิเศษ ให้ออกนามว่า เจ้าคุณพระประยูรวงศ์ ท่านเป็นผู้ที่สมเด็จพระยาตำรงราชานุภาพกล่าวยกย่องว่า "ท่านสมบูรณ์ด้วยเกียรติยศและเป็นที่เคารพนับถือของคนทั้งหลายมีรู้เลื่อมทราชมจนตลอดอายุ"

นามเดิม แพ เกิดเมื่อวันที่ 5 พฤศจิกายน พ.ศ.2397 แผ่นดินรัชกาลที่ 4 เป็นธิดาของเจ้าพระยาสุรวงษ์ไวยวัฒน์ (วร บุนนาค) กับท่านผู้หญิงอิม เป็นหลานปู่ของสมเด็จพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ (ช่วง) มีพระเจ้าลูกเธอ 3 พระองค์ คือ พระองค์เจ้าศรี วิไลลักษณ์ สุนทรศักดิ์กัลยาวัตติ กรมขุนสุพรรณภาควดี (2411-2447) ประสูติครั้งพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวยังดำรงพระอิสริยยศเป็นสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ และเจ้าคุณจอมมารดาเป็นหม่อมแพ, พระองค์เจ้าสุวพักตร์วิไลพรณ์ (2416-2473) และพระองค์เจ้าภัทรพรรณวโรภาส (2418-2434)

เจ้าคุณจอมมารดาแพเป็นพระสนมเอกผู้ใหญ่ เป็นเพียงผู้เดียว ที่ได้รับพระราชทานเครื่องยศพระสนมเอกตามแบบรัชกาลที่ 4 และด้วยรัชกาลที่ 5 มีพระราชประสงค์จะทรงยกย่องให้ยิ่งกว่า คนอื่น จึงโปรดให้เปลี่ยนเครื่องในพานทองเครื่องยศเป็นทองคำลงยาราชาวดีดังกล่าว (เดิมเครื่องยศพระสนมเอกเป็นพานทองมีเครื่องในทั้งหมดเป็นทองคำเกลี้ยง ต้องเป็นพระมเหสีเท่านั้นจึงจะเปลี่ยนเป็นทองคำลงยาราชาวดี) และพระเจ้าอยู่หัวองค์ต่อๆ มาก็มีได้มีพระราชดำรัสให้เรียกคินตามประเพณีเก่า ด้วยทรงเคารพนับถือท่านเป็นอย่างยิ่ง

กรณียกิจที่สำคัญประการหนึ่งของเจ้าคุณจอมมารดาแพ คือการทำหน้าที่เป็นผู้เบิกพระโอษฐ์พระราชโอรสและพระราชธิดาในรัชกาลที่ 5 (หมายความว่า ท่านเป็นผู้ถวายน้ำนมจากหน้าอกของท่านเองแก่บรรดาพระราชโอรสพระราชธิดา เพื่อเป็นปฐมมงคล) หน้าที่นี้ท่านยังได้รับปฏิบัติสืบมาถึงรัชกาลที่ 6 คือได้เป็นผู้เบิกพระโอษฐ์สมเด็จพระเจ้าภคินีเธอ เจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดา สิริโสภาพัณณวดี เป็นครั้งสุดท้าย

ยังได้ชื่อเป็นผู้นำด้านการเปลี่ยนแปลงเครื่องแต่งตัวภายในราชสำนัก ครั้งรัชกาลที่ 5 ทรงมีพระบรมราโชบายพัฒนาบ้านเมืองให้เท่าเทียมนานาชาติอารยประเทศ ทรงขอความร่วมมือจากพระราชสำนักฝ่ายในให้เป็นผู้ทำการเปลี่ยนแปลง เช่น เครื่องแต่งกายและทรงผม แต่ไม่มีสตรีท่านใดกล้าหาญเปลี่ยนแปลงทันทีทันใด เจ้าจอมมารดาแพเป็นคนแรกที่สนองพระบรมราโชบาย โดยไว้ผมยาวแทนผมปัก เลิกนุ่งจีบห่มแพรสไบเฉียงกับตัวเปล่า เป็นนุ่งโจงใส่เสื้อสั้นเพียงชั้นเดียว และห่มแพรสไบเฉียงนอกเสื้อ สวมรองเท้ายกกับถุงเท้าหุ้มน่อง

สำหรับธรรมเนียมการนุ่งโจงกระเบนในราชสำนัก ก็สืบเนื่องมาจากเกิดจากเหตุปะทะกันระหว่างเจ้าคุณจอมมารดา กับสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช หรือ เสด็จยาย ในรัชกาลที่ 5 โดยกรมพระยาสุดรรชนีราชประยูร หรือ เสด็จยาย ในรัชกาลที่ 5 โดยกรมพระยาสุดรรชนีราชประยูรนิยมนุ่งจีบตามแบบโบราณ แต่เจ้าคุณจอมมารดาแพนุ่งโจงที่เพิ่งนิยมกันช่วงต้นรัชกาล รัชกาลที่ 5 จึงทรงตัดสินว่า ผู้ใดจะนุ่งจีบหรือนุ่งโจงก็เป็นเรื่องของผู้นั้น แต่การพระราชพิธีต้องนุ่งจีบตามโบราณราชประเพณี

เจ้าคุณพระประยูรวงศ์ดำรงชีวิตอยู่ด้วยความจงรักภักดีต่อพระบรมราชจักรีวงศ์และผืนแผ่นดินไทย สิ่งใดที่จะนำมาซึ่งประโยชน์ต่อประเทศชาติและพระบรมราชวงศ์ มิเคยลังเลที่จะปฏิบัติ แม้กระทั่งเมื่อมีอายุใกล้จะ 90 ปีแล้ว รัฐบาลสมัยจอมพล ป. พิบูลสงคราม ขอให้ท่านเป็นผู้ว่าการแต่งกายสตรีให้เดินทางไปตามสากลนิยม คือ นุ่งสเกิร์ต ใส่เกือก สวมหมวก ก็ได้แต่งเป็นแบบอย่างแก่สตรีในสมัยนั้น น่าจะนับได้ว่าบำเพ็ญคุณประโยชน์แก่ประเทศชาติจวบจนวาระสุดท้ายของชีวิต เพราะท่านถึงแก่พิราลัยเมื่อวันที่ 22 มีนาคม พ.ศ.2486 สิริอายุ 89 ปี

ที่มา : น้าชาติ ประชาชื่น. (2562, 6 สิงหาคม). ฐึ้ไปไม้ด : เจ้าคุณพระประยูรวงศ์. *ข่าวสด*, 20.